

УДК 364-7

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.21>**Руслан ОСАДЧУК***аспірант кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01601***ORCID:** 0009-0005-2321-8429

Бібліографічний опис статті: Осадчук, Р. (2025). Ветеранське підприємництво, його сутність та особливості. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 156–165, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.21>

ВETERАНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО, ЙОГО СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Ветеранське підприємництво є важливою складовою соціально-економічної реінтеграції ветеранів, що сприяє їхній фінансовій незалежності, професійній самореалізації та зміцненню економіки. Збільшення кількості ветеранів унаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну актуалізувало необхідність розробки ефективних механізмів їхньої підприємницької діяльності.

У статті розкриваються сутнісні характеристики ветеранського підприємництва, його співвіднесення з такою термінологічною системою як підприємництво, ветеранський бізнес, соціальна реінтеграція, соціальна допомога, соціальний захист. Зазначено, що на практиці розвиток ветеранського підприємництва залежить як від особистих якостей ветерана, так і від умов, створених державою та суспільством. Поєднання внутрішньої мотивації з ефективною підтримкою здатне значно підвищити успішність ветеранів, глибоко розуміти особливості ветеранського середовища й оцінити рівень їхньої готовності до ведення підприємницької діяльності. Спроможність до мережування у ветеранському підприємстві проявляється у здатності ветеранів ефективно будувати й підтримувати професійні зв'язки, що сприяють розвитку їх діяльності.

Уточнена термінологічна система «ветеранське підприємництво -ветеранський бізнес» та «соціальна реінтеграція-соціальна допомога-соціальний захист». Дослідження засвідчило, що сутність ветеранського підприємництва полягає у створенні та веденні підприємницької діяльності ветеранами, з урахуванням їхнього військового досвіду, навичок адаптації, стійкості до стресу та певної мотивації. Дослідження також виявило, що ключовими факторами успішності ветеранського бізнесу є державна підтримка, доступ до фінансових ресурсів, розвиток мережевого співробітництва, наявність освітніх програм та менторської допомоги. Розвиток ветеранського підприємництва є важливим напрямом державної політики та суспільної підтримки, що сприяє не лише самореалізації ветеранів, а й зміцненню економічного потенціалу країни.

Ключові слова: ветеранське підприємництво, ветеранський бізнес, ідентичність ветерана-підприємця, соціальний захист, соціальна підтримка, реінтеграція ветеранів, мережування.

Ruslan OSADCHUK*Postgraduate Student at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60 Volodymyrska str., Kyiv, Ukraine, 02000***ORCID:** 0009-0005-2321-8429

To cite this article: Osadchuk, R. (2025). Veteranske pidpriemnytstvo, yoho sutnist ta osoblyvosti [Veteran entrepreneurship, its essence and features]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 156–165, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.21>

VETERAN ENTREPRENEURSHIP, ITS ESSENCE AND FEATURES

Veterans' entrepreneurship is an important component of the socio-economic reintegration of veterans, contributing to their financial independence, professional self-realisation and strengthening the economy. The increase in the number of veterans as a result of russia's full-scale invasion of Ukraine has made it necessary to develop effective mechanisms for their entrepreneurial activity.

The article reveals the essential characteristics of veteran entrepreneurship, its connection with such terminology as entrepreneurship, veteran business, social reintegration, social support, and social protection. It is noted that in practice, the development of veteran entrepreneurship depends both on the personal qualities of a veteran and on the conditions created by the State and society. The combination of intrinsic motivation and effective support can significantly increase the success of veterans, deeply understand the peculiarities of the veteran environment and assess their readiness for

entrepreneurship. The ability to network in veteran entrepreneurship is manifested in the ability of veterans to effectively build and maintain professional relationships that contribute to the development of their business.

The terminological system of 'veteran entrepreneurship-veteran business' and 'social reintegration-social support-social protection' was clarified. The study has shown that the essence of veteran entrepreneurship is the creation and conduct of entrepreneurial activities by veterans, taking into account their military experience, adaptation skills, stress resistance and certain motivation. The study also found that the key factors for the success of veteran businesses are government support, access to financial resources, networking, educational programmes and mentoring. The development of veteran entrepreneurship is an important area of state policy and public support, which contributes not only to the self-realisation of veterans, but also to strengthening the economic potential of the country.

Key words: veteran entrepreneurship, veteran business, identity of a veteran entrepreneur, social protection, social support, reintegration of veterans, networking.

Актуальність проблеми. В умовах повномасштабного вторгнення перед українським суспільством постали виклики, які актуалізують наявні та породжують нові соціальні проблеми. Зростання чисельності людей, які потребують соціальної допомоги стає поштовхом до пошуку інноваційних підходів допомоги і підтримки ветеранського бізнесу. Саме ветерани – це та категорія населення, яка потребує підтримки та реінтеграції до умов сучасного суспільства. Як засвідчують соціологічні дослідження, близько 62,89% військовослужбовців хотіли б після демобілізації зайнятися власною справою (Близько 62,89% військовослужбовців хотіли б після демобілізації зайнятися власною справою). Безперечно, ветеранське підприємство може стати важливим засобом для забезпечення їхньої зайнятості та економічної стабільності. Адже створення ветеранських підприємств сприяє розвитку місцевої економіки, створенню нових робочих місць та підвищенню рівня доходів у громаді.

В умовах сучасних геополітичних викликів, зумовлених глобальними зрушеннями, гібридними війнами, міграційними процесами та іншими чинниками, дослідження феномену «ветеранського підприємництва» є одним із складників соціальної політики, полівекторність якої повинна бути, перш за все, спрямована на створення відповідних умов доступу до соціальних ресурсів та соціальної інклюзії (включеності). Ветерани як соціальна спільнота, в якій значно увиразнюється виконання її особливої соціально-функціональної місії, є однією із найважливіших стратегічних ресурсів країни, який не лише здатний відтворювати трудовий її потенціал, але й представляє головну цінність суспільства як об'єкт і суб'єкт взаємодії у підприємницькій діяльності. Ветеранські підприємства часто відіграють важливу роль у розвитку місцевих громад, створюючи

робочі місця, сприяючи економічному зростанню та залучаючи інвестиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки опубліковано низку монографій та статей, присвячених проблемам ветеранського підприємництва. Дане питання досліджують Г. Слосанська, Н.Горішна, Д. Бирик, І Криницька (2023), на комплекс проблем, пов'язаних із реабілітацією, реінтеграцією ветеранів у соціум звертають увагу Т.Палієнко Т.Семигіна. Соціологічне дослідження, проведене Т. Семигіною, А. Качмарик та О. Карагодіною (Semigina, Kachmaryk, Karagodina, 2021.) серед ветеранів АТО, показало, що після повернення додому їхньою головною потребою є отримання соціальної та психологічної підтримки.

Існує низка статей та інших наукових досліджень, що розглядають проблеми залучення ветеранів до підприємницької діяльності. Фундаментальні дослідження у вирішенні окремих проблем в рамках зазначеного питання здійснювалися такими науковцями як О. Авраменко, А. Ботті, Л. Гончаренко, І. Іщенко, Р. Корінець, К. Краус, Н. Краус Б. Лапчук, О. Манжура, П. Магліка, О. Марченка, В. Осецький, В. Фоменко, Д. Херолд, А. Шевченко, О. Штепа та ін. Вони підкреслюють, що ветеранська політика у сфері підтримки підприємництва спрямована на сприяння адаптації ветеранів до цивільного життя шляхом надання їм можливостей для створення та розвитку власного бізнесу. Ця політика може включати різні заходи та ініціативи, які підтримують підприємницькі зусилля ветеранів, зокрема вони можуть отримувати фінансові гранти або субсидії для започаткування або розвитку свого бізнесу; їм надаються кредити з пільговими умовами, такими як знижені відсоткові ставки або відтермінування платежів; вони залучаються до програм мікрофінансування, що забезпечують невеликі позики для ветеранів, які не мають доступу до

традиційних банківських кредитів. К. Краус, Н. Краус, А. Ігнатюк (2023) у своїх дослідженнях зазначають, ветеранське підприємництво та бізнес в Україні вирізняються певними складовими, зокрема інституційною, фінансовою та проєктною, завдяки яким воно функціонує, впливаючи на розвиток громад.

Для вирішення практичних завдань, пов'язаних із проблемою підприємницької діяльності ветеранів, накопичено достатній науковий доробок. Однак переважна більшість авторів звертають увагу на економічні, правові аспекти зазначеної проблеми, проте питання ветеранського підприємництва, його сутності та особливостей не достатньо розроблено у галузі соціальної роботи. Потребує обґрунтування методологічних засад проблема концептуалізації підприємницької діяльності ветеранів, її складових та механізмів імплементації в різні соціальні практики.

Основні **методи** дослідження аналіз та узагальнення наукової літератури – вивчення праць з підприємництва, соціальної адаптації ветеранів, економіки та менеджменту (уможливило отримання об'єктивних результатів кваліфікаційного опрацювання текстів); системний підхід, сутність якого полягає у розгляді ветеранського підприємництва як комплексного явища, що включає економічні, соціальні та психологічні аспекти; порівняльний аналіз (при зіставленні ветеранського підприємництва та ветеранського бізнесу). Критичний дискурс-аналіз є також одним із основних методів (при з'ясуванні спільного та відмінного між ветеранським підприємництвом та ветеранським бізнесом, що уможливило аналізувати дискурс ветеранського підприємництва в його трансформації, яка відбувається завдяки певним механізмам).

Метою дослідження є визначення сутності та особливостей ветеранського підприємництва в економічному та соціальному житті суспільства.

Результати. Станом на 25 липня 2024 року в Україні нараховується 1 мільйон 300 тисяч ветеранів. Приблизно 80% з них – мобілізовані люди (В Україні 1 мільйон 300 тисяч ветеранів: як їх підтримують).

В Україні ще на етапі АТО були впроваджені перші програми, спрямовані на надання матеріальної та соціальної підтримки військовим

і їхнім сім'ям. Згідно з онлайн-опитуванням, проведеним Фондом українських ветеранів, переважна більшість респондентів, 63,6%, хотіли б відкрити власний бізнес або підприємство; 6,2% вже мають свої бізнес. (Kirillova, Znoviak, Kazanska, Tkalych, 2023).

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки передбачає окремий напрям, присвячений посиленню соціального захисту ветеранів війни та їхніх сімей у громадах за місцем постійного проживання (Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, 2020). Однак після 24 лютого 2022 року ветеранська сфера зазнала кардинальних змін. Значно зросла кількість осіб, які отримали статус ветерана, а багато тих, хто вже мав цей статус, знову повернулися до лав Збройних сил. Такий подвійний характер правового статусу захисників створює нові виклики для ветеранської політики. Невирішені проблеми військовослужбовців можуть негативно впливати на ветеранів. У цьому контексті важливою є координація дій між профільними міністерствами для ефективної реінтеграції військових у цивільне життя та розбудови сучасної системи державної підтримки.

У 2021 році було створено Український ветеранський фонд, що керується Міністерством у справах ветеранів України. У 2024 році діяльність Українського ветеранського фонду була зосереджена на кількох пріоритетних напрямках, зокрема підтримці ветеранського бізнесу, сприянні працевлаштуванню, реалізації освітніх ініціатив, наданні психологічної та юридичної допомоги, реабілітації через фізичну активність. Також фонд займався проведенням інформаційних кампаній, аналізом потреб ветеранів, участю в благодійних заходах та організацією першого в Україні фестивалю ветеранської культури «Коло ветеранів» (Український ветеранський фонд: звіт роботи за 2024 рік).

Заступник Міністра у справах ветеранів України М. Кушнір, звертаючи увагу на те, що ветерани – це людський капітал, підкреслив, що потрібно створювати нову політику можливостей для ветеранів, сутність якої полягає у дотриманні принципу «вудка» замість риби. Серед ряду напрямів стратегії забезпечення інтеграції ветеранів у цивільне життя (реабілітація, психосоціальна підтримка, розвиток спорту для ветеранів, навчання (перекваліфіка-

ція), працевлаштування, забезпечення потреб житла для ветеранів, цифрові послуги для ветеранів, вшанування подвигу та пам'яті загиблих Героїв) він виокремив і ветеранське підприємство (Ветерани – це людський капітал, – заступник міністра Максим Кушнір).

Дослідження засвідчують, що серед ветеранів російсько-української війни представлені всі вікові категорії. Найбільшу частку становлять особи віком 31–40 років (34,5%) та 19–30 років (31,1%). Таким чином, більшість ветеранів – це молоді люди працездатного віку (Портрет ветерана російсько-української війни 2014 – 2022 рр.).

До початку повномасштабного вторгнення склалася ситуація, за якої ветеранами переважно ставали особи, які могли й надалі розвивати свій потенціал, працювати та забезпечувати власний добробут і добробут своїх сімей. Однак однією з основних проблем залишалася та, що держава не бажала переглядати та оновлювати застарілі підходи до підтримки ветеранів, які діяли ще з моменту відновлення незалежності України (Соціальні політики щодо ветеранів, людей з інвалідністю та пенсіонерів).

Важливим аспектом розуміння дієвих механізмів ветеранського підприємництва є осмислення його термінологічної системи. У Статті 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (2025) зазначається: «Ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни». Отже, у даному Законі мова йдеться про ідентифікацію ветеранів. Ю. Москаль виділяє два основні фактори, що впливають на формування ідентичності, зокрема орієнтацію на соціальне середовище та орієнтацію на власну унікальність. На його думку, ідентичність відіграє визначальну роль у виборі людиною свого життєвого шляху. Вона допомагає особистості визначити сенс життя, сформулювати власні цілі, погляди та моральні цінності, що впливає на подальший розвиток і самореалізацію (Москаль, 2006, с.108).

Зазначимо, що ідентичність ветерана-підприємця – це комплекс особистісних характеристик, цінностей, мотивацій і соціальних ролей, які формуються у ветеранів під впли-

вом їхнього військового досвіду та підприємницької діяльності, яка включає по-перше, перехід від військової до підприємницької ролі (адаптація військових навичок до умов підприємницької діяльності, коли формується нова ідентичність, що поєднує досвід служби та нові підприємницькі компетенції); по-друге, мотиваційні аспекти, що проявляються у пошуку самореалізації – як бажанні застосувати набуті навички у мирному житті, економічній незалежності – прагненні до фінансової стабільності без залежності від державної допомоги; соціальній місії – бажанні допомагати іншим ветеранам, створюючи робочі місця або підтримуючи ветеранські ініціативи; по-третє, психологічні особливості (високий рівень стресостійкості та адаптивності, навички швидкого ухвалення рішень в умовах невизначеності, чутливість до ризиків, що може впливати як позитивно (обережність), так і негативно (боязнь інвестувати)). Отже, ідентичність ветерана-підприємця – це унікальне поєднання військового досвіду та бізнес-орієнтованого мислення, що формує особливий підхід до ведення підприємницької діяльності. Вона ґрунтується на дисципліні, стратегічному плануванні, соціальній відповідальності та бажанні самореалізації після військової служби.

Дослідження ізраїльських вчених засвідчили, що нова ветеранська ідентичність формується під впливом сприйняття ролі військових у суспільстві, організаційних аспектів інтеграції ветеранів у цивільне життя, а меншою мірою – бойового досвіду. Також було встановлено, що жінки-ветерани мали вищий рівень ветеранської ідентичності та демонстрували більшу адаптивність до змін (Ben-Shalom, Rickover, Reizer, Connelly, 2023). Дослідники вказують на те, що військову ідентичність і соціальний зв'язок слід досліджувати водночас, щоб зрозуміти взаємодію та відносну важливість ризику та захисних ефектів цих феноменів та їх вплив на добробут серед сучасних колишніх ветеранів (Flack, Kite, 2021).

За даними Адміністрації малого бізнесу США (USSBA), на кожні десять ветеранів припадає приблизно одна фірма, що належить ветеранам, і ветерани на 45% частіше займаються самозайнятістю, ніж неветерани. Причому військова служба може впливати на людей різними способами, формуючи харак-

теристики, які впливають на їхні дії в подальшому житті. Також військовий досвід може відігравати вирішальну роль у формуванні різноманітних рішень, пов'язаних із підприємницьким процесом, у тому числі щодо рішень призупинення підприємницької діяльності (Su, Li, 2025). Дослідники зазначають, що підприємці з військовим минулим, незважаючи на сильні особистісні характеристики (наприклад, життєстійкість) і пов'язані з військовими навичками лідерства та командної роботи, мають меншу ймовірність сприймати відповідність між своїми ресурсами (наприклад, навичками, отриманими на військовій службі) та підприємницьким контекстом... (Su, Li, 2025).

Отже, ідентичність ветеранів-підприємців відіграє ключову роль, по-перше, у формуванні їхньої мотивації, підходів до ведення бізнесу та соціальної інтеграції; по-друге, як особистий досвід військової служби впливає на підприємницьку діяльність і яким чином можна ефективно підтримувати цю категорію підприємців; по-третє, має важливе значення для їхнього особистого розвитку, успішної реінтеграції та ефективного функціонування їхнього бізнесу; по-четверте, сприяє розробці цілеспрямованих програм підтримки, розвитку ветеранського підприємництва та зміцненню соціальної згуртованості..

У Законі України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (2025) зазначається: «підприємництвом є самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється юридичними особами та фізичними особами – підприємцями з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку». Вважаємо, що у даному випадку подана доволі широка дефініція підприємництва. Перш за все, підприємництво – це процес пошуку, створення та реалізації нових ідей або можливостей, які мають потенціал для економічного зростання. Воно включає в себе визначення незадоволених потреб ринку, мобілізацію ресурсів, прийняття ризиків та інноваційний підхід для запуску нових продуктів чи послуг. Основною сутністю підприємництва є здатність бачити можливості там, де інші бачать лише проблеми, і перетворювати ці можливості у конкурентоспроможні проєкти.

Натомість бізнес – це ширше поняття, що охоплює організовану систему діяльності з виробництва товарів чи надання послуг з метою отримання прибутку. Бізнес включає в себе не лише сам процес виробництва чи торгівлі, а й управління, маркетинг, фінанси, логістику та інші аспекти, які забезпечують ефективну роботу підприємства на ринку. Його сутність полягає в систематичному веденні комерційної діяльності для досягнення стабільного економічного успіху.

Підсумовуючи можна висувати, що підприємництво – це динамічний процес генерування нових ідей та впровадження інновацій через прийняття ризиків, що стимулює розвиток економіки. Натомість бізнес – це встановлена система організації та управління економічною діяльністю, спрямована на отримання прибутку та забезпечення стабільного функціонування підприємства на ринку. Таким чином, підприємництво виступає рушійною силою для створення нових підприємницьких моделей та інновацій, а бізнес є інструментом реалізації цих ідей у вигляді організованої економічної діяльності, що забезпечує комерційний успіх.

Звернемо увагу на феномен «ветеранське підприємництво». У проєкті Закону України «Про ветеранське підприємництво» (2023), що спрямований на створення сприятливих умов для започаткування та розвитку ветеранського підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності, вирішення проблем реінтеграції ветеранів війни в цивільне життя та сприяння сталому розвитку України в цілому, зазначається: «Ветеранське підприємництво – самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами ветеранського підприємництва з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» (Про ветеранське підприємництво, 2023)

У даному контексті ветеранське підприємництво – це процес започаткування та розвитку бізнес-ініціатив, який здійснюють ветерани, використовуючи свій унікальний досвід, навички та ресурси, набуті під час військової служби. Це підприємницька діяльність, що спрямована не лише на економічну самореалізацію та отримання прибутку, а й на соціальну реінтеграцію ветеранів у цивільне життя, створення нових

робочих місць та стимулювання економічного розвитку регіонів і країни загалом.

О. Ілларіонов зазначає: «Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів, заснована ветераном війни, особою, яка має особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалим учасником Революції Гідності та особами, на яких поширюється чинність цього Закону (Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».), а також громадськими об'єднаннями ветеранів війни, – є ветеранським підприємництвом» (Ілларіонов, 2022, с.96). Натомість М.Бугера, А.Омельченко підкреслюють, що «ветеранське підприємництво – це місія з реінтеграції ветеранів у цивільне життя та задоволення потреб ветеранської спільноти» (Бугера, Омельченко, 2024, с.43). Також ряд дослідників (Краус, Краус, Ігнатюк, 2023), розглядаючи особливості ветеранського підприємництва та бізнесу, не розмежовують їх.

Вважаємо, що ветеранське підприємництво – це господарська діяльність, пов'язана із заснуванням, управлінням та розвитком підприємства ветеранами війни або за їхньої участі. Виокремимо основні структурні складові даної діяльності, що включають, по-перше, суб'єкт підприємництва, зокрема ветерани війни, які є засновниками, власниками або керівниками бізнесу та члени їх сімей або організації, що підтримують ветеранський бізнес; по-друге, галузеву спрямованість, оскільки бізнес може охоплювати різні сфери (виробництво, агросектор, ІТ, сфера послуг, консалтинг, освіта, реабілітаційні послуги тощо); по-третє, ресурсне забезпечення, зокрема фінансові ресурси (гранти, державні програми підтримки, інвестиції, кредити), матеріально-технічна база (обладнання, приміщення, сировина); людський капітал (навички, досвід команди); по-четверте, освітня та консультативна підтримка (навчальні програми з підприємництва для ветеранів, юридична, бухгалтерська та бізнес-консультаційна допомога); по-п'яте, соціальну складову, зокрема інтеграцію ветеранів у цивільне життя через самозайнятість і підприємницьку діяльність, створення робочих місць для інших ветеранів, розвиток ветеранських бізнес-спільнот та спільнот взаємопідтримки; державна та громадська підтримка, зокрема програми державного фінансування та пільго-

вого кредитування, громадські та міжнародні ініціативи для сприяння ветеранському бізнесу, законодавчі ініціативи, що стимулюють розвиток ветеранського підприємництва. Ці складові визначають унікальність ветеранського підприємництва та його роль у соціально-економічній адаптації ветеранів.

Один із аспектів створення дієвих механізмів підтримки ветеранів – це чітке розуміння сутності соціальної підтримки. Відповідно до українського законодавства, цей термін охоплює соціальні виплати, пільги та послуги, які надаються установами соціального захисту за рахунок державного і місцевих бюджетів, а також коштів Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування та інших дозволених джерел. Однак у нашому дослідженні ми розглядаємо соціальну підтримку значно ширше. Окрім зазначених аспектів, вона включає медичне забезпечення, житлові програми, реабілітаційні, освітні, соціальні та інші послуги. Ці заходи реалізуються не лише державними структурами, а й місцевими органами влади, громадськими організаціями та іншими установами, які сприяють реінтеграції ветеранів у суспільство та покращенню їхнього добробуту.

На нашу думку, соціальна підтримка – це також сфера діяльності фахівців із соціальної роботи. Головна відмінність між соціальним захистом і соціальною підтримкою полягає в тому, що соціальний захист є виключно державною функцією та включає лише законодавчо визначені заходи, тоді як соціальна підтримка виходить за ці рамки і може надаватися як державними, так і недержавними організаціями. (Слозанська, Горішна, Бибик, Криницька, 2023, с.48-49).

Комплексна підтримка ветеранського підприємництва сприяє не лише економічному розвитку, а й успішній соціальній адаптації ветеранів. М.Бугера, А.Омельченко звертають увагу на поєднання фінансових, освітніх, юридичних та інформаційних механізмів при створенні сприятливих умов для сталого розвитку ветеранського бізнесу. (Бугера, Омельченко, 2024, с.43). Слушною є думка Ю.Самойлової про те, що такі горизонтальні структури сприяють налагодженню співпраці, яка базується на визнанні важливості обміну знаннями, впровадженні нових ідей, спільному плануванні діяльності та професій-

ному розвитку через навчання. (Самойлова, 2018, с. 66–78).

Вважаємо, що ефективність ветеранського підприємництва проявляється саме у горизонтальних зв'язках, у схильності, спроможності до мережування, що проявляється у вмінні і здатності формувати горизонтальні структури взаємопідтримки і спільної, синергетичної діяльності. Причому процес мережування включає створення спільнот та об'єднань (ветеранські бізнес-асоціації та громадські організації допомагають обмінюватися досвідом, знаннями та ресурсами; колективне вирішення проблем і взаємопідтримка у складних ситуаціях); розширення ділових контактів (налагодження партнерських відносин із державними органами, інвесторами, постачальниками та клієнтами; використання особистих знайомств із військової служби для створення бізнес-можливостей); участь у бізнес-заходах (відвідування форумів, тренінгів, конференцій для підприємців, що дає змогу знаходити нових партнерів та інвесторів; участь у грантових і навчальних програмах, які пропонують можливості для розвитку бізнесу); онлайн-мережування (використання соціальних мереж (Facebook, LinkedIn) та спеціалізованих платформ для комунікації з іншими підприємцями; створення власного бренду через цифрові канали, що допомагає залучати клієнтів і партнерів); співпраця з іншими ветеранськими підприємствами (взаємна підтримка, спільні проєкти, спільне просування продукції та послуг; використання спільних ресурсів (наприклад, юридична або бухгалтерська допомога)); доступ до менторської підтримки (отримання консультацій від успішних ветеранів-підприємців або бізнес-експертів; передача досвіду новачкам, що сприяє зміцненню ветеранської бізнес-спільноти). Таким чином, спроможність до мережування дозволяє ветеранським підприємцям швидше адаптуватися до бізнес-середовища, отримувати необхідні ресурси та можливості для масштабування своєї діяльності, позаяк даний процес є зручним форматом обміну досвідом між ними, на якому за короткий час можна зав'язати партнерства, згенерувати ідеї, познайомитись з практикою досвіду інших, реінтегруватися у соціум.

Т. Захаріна цілком слушно звертає увагу на те, що аналіз сучасних наукових досліджень засвідчує, що процес реінтеграції є складним

і багатовимірним, а трактування поняття «соціальна реінтеграція ветеранів» може різнитися. Проте більшість теоретичних робіт розглядають це поняття як процес адаптації колишніх військовослужбовців до мирного життя серед цивільного населення, яке не зазнало впливу бойових дій (Захаріна, 2023, с. 267).

Ветеранське підприємництво не лише сприяє самозайнятості колишніх військових, а й створює сталі механізми інтеграції у мирне життя, зміцнюючи соціальну згуртованість, позаяк соціальна реінтеграція ветеранів російсько-української війни – це процес і результат системної діяльності суб'єктів, що забезпечують повернення ветерана російсько-української війни в умови невоєнного соціуму, створюючи для нього оптимальні умови реалізації соціальних і культурних потреб життєдіяльності з урахуванням наявного особистого соціального досвіду ветерана, орієнтації на особистісні зміни та самовдосконалення (Захаріна, 2024, с.7)

Отже, у даному контексті соціальна реінтеграція ветеранів російсько-української війни – це процес повернення колишніх військовослужбовців до мирного життя, що передбачає їхню адаптацію до цивільного середовища, відновлення соціальних зв'язків, працевлаштування, доступ до медичних, психологічних та соціальних послуг, а також забезпечення належних умов для активної участі в суспільному житті. Цей процес включає подолання фізичних, психологічних та соціальних викликів, що виникають після завершення військової служби, і спрямований на створення сприятливого середовища для повноцінного включення ветеранів у громадянське суспільство.

Ветеранське підприємництво як реінтеграція – це процес повернення та адаптації ветеранів у соціально-економічне середовище після військової служби використовуючи підприємницьку діяльність. Передбачається створення умов для успішного ведення бізнесу через державну підтримку, освітні програми, фінансові стимули та соціальне партнерство, що сприяє професійній реалізації ветеранів, їхній економічній незалежності та інтеграції в суспільство. Отже, сутність ветеранського підприємництва полягає у тому, що воно є інструментом реінтеграції ветеранів у цивільне життя.

Таким чином, ветеранське підприємництво виступає ефективним інструментом реінтегра-

ції, сприяючи фінансовій стабільності, психологічній адаптації, соціальній згуртованості та загальному покращенню якості життя ветеранів та їхніх сімей.

Висновки. Таким чином, співвіднесення ветеранського підприємництва із такими поняттями, як підприємництво, ветеранський бізнес, соціальна реінтеграція, соціальна допомога та соціальний захист, дозволяє не лише глибше розкрити його сутнісні характеристики та визначити його роль у суспільстві, а й уможливує розуміння його як економічне, так і соціально значуще явище, що відіграє важливу роль у відновленні та адаптації ветеранів до мирного життя, зміцненні економіки та формуванні стійкої ветеранської спільноти.

Ветеранське підприємництво є ефективним способом адаптації ветеранів до цивільного життя, сприяє їх соціальній та економічній інтеграції. Ветерани, які засновують власний бізнес, мають можливість використовувати набуті під час служби навички, зокрема лідерство, стратегічне мислення та кризовий менеджмент. Ветерани мають добре розвинені навички тайм-менеджменту, стратегічного планування та відповідальності, що позитивно впливає на ведення бізнесу. Досвід військової служби сприяє розвитку навичок керівництва, ухвалення рішень у критичних ситуаціях та ефективного управління персоналом. Ветеранські підприємства часто спрямовані на підтримку інших ветеранів, зокрема шляхом працевлаштування, менторства та реалізації

соціальних ініціатив. Досвід служби в умовах високого тиску формує у ветеранів здатність швидко адаптуватися до змін та ефективно вирішувати кризові ситуації. Попри наявність цінних навичок, ветерани часто стикаються з проблемами у сфері маркетингу, фінансового менеджменту та бюрократичних процедур.

Ветеранське підприємництво поєднує високий рівень самодисципліни, лідерських навичок та соціальної відповідальності. Однак, для його успішного розвитку необхідна комплексна підтримка з боку держави та громадських організацій. Таким чином, ветеранське підприємництво є важливим елементом реінтеграції військових у суспільство, але потребує комплексного підходу, що включає фінансову, освітню та соціальну підтримку. Створення сприятливих умов для розвитку ветеранського підприємництва сприятиме не лише економічному зростанню, а й зміцненню соціальної стабільності в суспільстві. Перспективним у дослідженні розвитку ветеранського підприємства є як розширення державних і приватних програм підтримки, спрямованих на розвиток підприємницьких навичок у ветеранів, так і створення ветеранських бізнес-інкубаторів і платформ для нетворкінгу, що допоможуть покращити інтеграцію ветеранів у бізнес-середовище та підвищити рівень обізнаності про можливості ветеранського підприємництва через інформаційні кампанії та освітні ініціативи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Близько 62,89% військовослужбовців хотіли б після демобілізації зайнятися власною справою. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/246762.html
2. Бугера М. В., Омельченко А. І. Особливості становлення ветеранського підприємництва в Україні під час війни. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2024 р). Київ : КІП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2024. С. 43–44. URL: <https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/303600>
3. В Україні 1 мільйон 300 тисяч ветеранів: як їх підтримують. URL: <https://suspilne.media/798951-v-ukraini-1-miljon-300-tisac-veteraniv-ak-ih-pidtrimuut/>
4. Ветерани – це людський капітал, – заступник міністра Максим Кушнір. URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/veterani--tse-ludskiy-kapital--zastupnik-ministra-maksim-kushnir>
5. Захаріна Т. І. Теоретико-методичні засади соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни у закладах вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Київ, 2024. 672 с. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Dis_Zakharina.pdf
6. Захаріна Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум. *Social work and education*. 2023. Vol. 10. №. 3. С. 263–275. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1>
7. Ілларіонов О. Ветеранський бізнес: правові засади підтримки та розвитку. *Grail of Science*. 2022. № (22). С. 89–100. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.11.2022.14>

8. Краус К., Краус Н., Ігнатюк А. Ветеранське підприємництво та бізнес в Україні: інституційна, фінансова та проєктна складова практичної реалізації. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2023. Vol. 1. №. 11. С. 98–111.
9. Москаль Ю. Ідентифікація й ідентичність у суспільному форматі теоретичного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2006. № 1. С. 96–112.
10. Палієнко Т., Семигіна Т. Психосоціальна підтримка ветеранів війни та цивільних, які постраждали через збройний конфлікт. URL: <https://cutt.ly/NwaexNXX>
11. Портрет ветерана російсько-української війни 2014 – 2022 рр. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/portret-veterana-rosijsko-ukrayinskoji-vijny-2014-2022-rr>
12. Про ветеранське підприємництво: Проєкт Закону України від 13.11.2023. № 10258. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI10290A>
13. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
14. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025. № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>
15. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 15.04.2025. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
16. Самойлова Ю. Концептуальні підходи до теорії та практики мережування шкіл у США: історичний контекст. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал*. 2018. № 5 (79). С. 66–78.
17. Слозанська Г., Горішна Н., Бирик Д., Криницька І. Соціальна підтримка ветеранів/ветеранок російсько-української війни та їх сімей у воєнний та повоєнний час. *Social work and education*. 2023. Vol. 1. №. 10. С. 47–62. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.5>
18. Соціальні політики щодо ветеранів, людей з інвалідністю та пенсіонерів. URL: <https://uareforms.org/pages/new-page-657>
19. Український ветеранський фонд: звіт роботи за 2024 рік. URL: <https://veteranfund.com.ua/newsukr/ukrainskii-veteranskii-fond-zvit-roboti-za-2024-rik>
20. Ben-Shalom U., Rickover I., Reizer A., Connelly V. Emergent veteran identity: toward a new theory of veteran identity in Israeli society. *Armed Forces & Society*. 2024. Vol. 50. №. 4. С. 931–954. <https://doi.org/10.1177/0095327X231153043>
21. Flack M., Kite L. Transition from military to civilian: Identity, social connectedness, and veteran wellbeing. *Plos one*. 2021. Vol. 16. №. 12. С. e0261634. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0261634>
22. Kirillova Yu., Znoviak V., Kazanska, A. Tkalych M. (2023). Needs of veterans in 2023: online report. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/needsofveteranseng.pdf>
23. Semigina T., Kachmaryk A., Karagodina O. Analysing social needs of the Ukrainian ex-combatants: Looking on the lived experience. *Path of Science*. 2021. Vol. 7. №. 6. pp. 3001–3011.
24. Su E., Li Z. The impact of entrepreneurs' military experience on small business exit: A conservation of resources perspective. *Journal of Business Research*. 2025. Vol. 186. С. 115004. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2024.115004>

REFERENCES:

1. Blyzko 62,89% viiskovosluzhbovtziv khotily b pislia demobilizatsii zainiatysia vlasnoiu spravoiu [About 62.89 per cent of servicemen would like to start their own business after demobilisation]. (n.d.). Retrieved from: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/246762.html [in Ukrainian].
2. Buhera, M. V., & Omelchenko, A. I. (2024) Osoblyvosti stanovlennia veteranskoho pidpriemnytstva v Ukraini pid chas viiny [Features of the formation of veteran entrepreneurship in Ukraine during the war]. Abstracts of Papers: *Biznes, innovaciyi, menedzhment: problemy ta perspektyvy* (pp 43-44). KPI im. Ihorya Sikors'koho, Vyd-vo «Politexnika». Retrieved from: <https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/303600> [in Ukrainian].
3. V Ukraini 1 milion 300 tysiach veteraniv: yak yikh pidtrymuut [There are 1 million 300 thousand veterans in Ukraine: how they are supported]. (n.d.). Retrieved from: <https://suspilne.media/798951-v-ukraini-1-miljon-300-tisac-veteraniv-ak-ih-pidtrimuut/> [in Ukrainian].
4. Vetryany – tse liudskyi kapital, – zastupnyk ministra Maksym Kushnir [Veterans are human capital, - Deputy Minister Maksym Kushnir]. (n.d.). Retrieved from: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/veterani--tse-liudskiy-kapital--zastupnik-ministra-maksim-kushnir> [in Ukrainian].
5. Zakharina, T. I. (2024). Teoretyko-metodychni zasady sotsialnoi reintehratsii veteraniv rosijsko-ukrainskoi viiny u zakladakh vyshchoi osvity [Theoretical and methodological foundations of social reintegration of veterans of the Russian-Ukrainian war in higher education institutions]. (Doctor of Sciences Thesis). Kyiv. Retrieved from: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Dis_Zakharina.pdf [in Ukrainian].

6. Zakharina, T. (2023). Reintegratsiyni potentsial veteraniv yak chynnyk uspishnoi yikh reintegratsii v sotsium [Reintegration potential of veterans as a factor of their successful reintegration into society]. *Social work and education*, 3(10), 263–275. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1> [in Ukrainian].
7. Illarionov, O. (2022). Veteranskyi biznes: pravovi zasady pidtrymky ta rozvytku [Veteran business: legal basis for support and development]. *Grail of Science*, (22), 89–100. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.11.2022.14>. [in Ukrainian].
8. Kraus, K., Kraus, N., & Ihnatyuk, A. (2023). Veteranske pidpriemnytstvo ta biznes v Ukraini: instytutsiina, finansova ta proiektna skladova praktychnoi realizatsii [Veteran entrepreneurship and business in Ukraine: institutional, financial and project components of practical implementation]. *Yevropejskyj naukovyj zhurnal Ekonomichnyx ta Finansovyx innovacij*, 1(11), 98–111. [in Ukrainian].
9. Moskal, Yu. (2006). Identyfikatsiia y identychnist u suspilnomu formati teoretychnoho analizu [Identification and identity in the social format of theoretical analysis]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 1, 96–112. [in Ukrainian].
10. Paliyenko, T., & Semyhina, T. (n.d.). Psykhosotsialna pidtrymka veteraniv viiny ta tsyvilnykh, yaki postrazhdaly cherez zbroinyi konflikt [Psychosocial support for war veterans and civilians affected by the armed conflict.]. Retrieved from: <https://cutt.ly/NwaexNXX> [in Ukrainian].
11. Portret veterana rosiisko-ukrainskoi viiny 2014 – 2022 rr [Portrait of a veteran of the Russian-Ukrainian war of 2014-2022]. (n.d.). Retrieved from: <https://mil.in.ua/uk/news/portret-veterana-rosijsko-ukrayinskoyi-viiny-2014-2022-rr> [in Ukrainian].
12. Pro veteranske pidpriemnytstvo: Proiekt Zakonu Ukrainy vid 13.11.2023. № 10258 [On Veteran Entrepreneurship: Draft Law of Ukraine of 13.11.2023]. № 10258. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/JI10290A> [in Ukrainian].
13. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnogo rozvytku na 2021-2027 roky: postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r [On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 5 August 2020]. № 695. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
14. Pro osoblyvosti rehuliuвання diialnosti yurydychnykh osib okremykh orhanizatsiino-pravovykh form u perekhidnyi period ta obiednan yurydychnykh osib: Zakon Ukrainy vid 09.01.2025 [On the peculiarities of regulating the activities of legal entities of certain organisational and legal forms in the transition period and associations of legal entities: Law of Ukraine of 09.01.2025]. № 4196-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> [in Ukrainian].
15. Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnogo zakhystu: Zakon Ukrainy vid 15.04.2025 [On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection: Law of Ukraine of 15.04.2025.]. № 3551-XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> [in Ukrainian].
16. Samojlova, Yu. (2018). Kontseptualni pidkhody do teorii ta praktyky merezhuvannia shkil u SSHa: istorychnyi kontekst [Conceptual approaches to the theory and practice of school networking in the USA: historical context]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovacijni tekhnolohiyi : naukovyj zhurnal*, 5 (79), 66–78. [in Ukrainian].
17. Slozanska, H., Horishna, N., Bybyk, D., & Krynytska, I. (2023). Sotsialna pidtrymka veteraniv/veteranok rosiisko-ukrainskoi viiny ta yikh simei u voiennyi ta povoiennyi chas [Social support for veterans of the Russian-Ukrainian war and their families in wartime and post-war]. *Social work and education*, 1(10), 47-62. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.5> [in Ukrainian].
18. Sotsialni polityky shchodo veteraniv, liudei z invalidnistiu ta pensioneriv [Social policies for veterans, people with disabilities and pensioners]. (n.d.). Retrieved from: <https://uareforms.org/pages/new-page-657> [in Ukrainian].
19. Ukrainskyi veteranskyi fond: zvit roboty za 2024 rik [Ukrainian Veteran's Fund: Annual Report for 2024]. (n.d.) Retrieved from: <https://veteranfund.com.ua/newsukr/ukrainskii-veteranskii-fond-zvit-roboti-za-2024-rik> [in Ukrainian].
20. Ben-Shalom, U., Rickover, I., Reizer, A., & Connelly, V. (2024). Emergent veteran identity: toward a new theory of veteran identity in Israeli society. *Armed Forces & Society*, 50(4), 931–954. <https://doi.org/10.1177/0095327X231153043>
21. Flack, M., & Kite, L. (2021). Transition from military to civilian: Identity, social connectedness, and veteran wellbeing. *Plos one*, 16(12), e0261634. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0261634>
22. Kraus, K., Ignatyuk, A., & Kraus, N. (2023). Ветеранське підприємництво та бізнес в Україні: інституційна, фінансова та проєктна складові практичної реалізації. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*, 1(11), 98–111. <https://doi.org/10.32750/2023-0108>
23. Semigina, T., Kachmaryk, A., & Karagodina, O. (2021). Analysing social needs of the Ukrainian ex-combatants: Looking on the lived experience. *Path of Science*, 7(6), 3001–3011.
24. Su, E., & Li, Z. (2025). The impact of entrepreneurs' military experience on small business exit: A conservation of resources perspective. *Journal of Business Research*, 186, 115004. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2024.115004>